

szavaknál. Novellisztikájának ez a sajátossága valahol összecseng azzal, hogy a keresztény hittel összefüggésbe hozható „áttetsző jelentésű” nevek kerülnek novelláiba, hiszen a naív népi hit ugyanúgy magában hordozza és fel is használja őket, mint saját babonáit.

Magam azonban a kérdésre adandó válaszban – hogy ti. tudatos írói fogással van-e dolgunk – kevésbé határozott véleményt mernék csak megfogalmazni. Sokkal inkább hajlok arra, hogy a művészi intuíciónak szüleményeiről lehet szó, amikor *A jó palócokban* ún. „áttetsző neveket” találunk. Írói ráérzést, „ösztönösséget” gyaníthatunk, amely további behatóbb filológiai elemzést igényelne.

VÖRÖS FERENC

Irodalom:

BENKŐ 1997 = BENKŐ LORÁND: Anonymus beszélő személynevei. In.: Magyar Nyelv. 1997. 2. 144–154.

HAJDÚ 1992 = HAJDÚ MIHÁLY: Az írói névadás magyar bibliográfiája. In. Helikon. 1992. 3–4. sz. 536–550.

HUIZINGA 1976 = HUIZINGA, J.: A középkor alkonya. Magyar Helikon. Budapest, 1976.

KÁLMÁN 1989 = KÁLMÁN BÉLA: A nevek világa. 4. átdolgozott kiadás. Debrecen, 1989.

KOCSOR 1992 = KOCSOR ERIKA: Nomen est omen. In. Helikon. 1992. 3–4. sz. 369–370.

NAGY MIKLÓS 1997 = NAGY MIKLÓS: Mikszáth írói névadása. In. Uő.: Klió és más múzsák. Magyar Irodalomtörténeti Társaság. Budapest, 1997. 55–63

SZABICS 1992 = SZABICS IMRE: A nevek szimbolikus jelentései a középkorban. In. Helikon 1992. 3–4. sz. 362–368.

Középiskolai tanárok említőnevei 1996-ban

1. Az **említőnév** terminust először ÖRDÖG FERENC használta a Személynév-vizsgálatok Göcsej és Hetés területén című munkájában (Akadémiai. Bp., 1973.). Eszerint az említőnév „a szóbeli névrendszerben működő, a közösség lakóinak pontos megnevezésére (identifikálására) használatos” név, amely csak olyan beszédhelyzetben szerepel, „amikor a név viselője nincs jelen, de róla beszélnek, őt hozzák szóba” (i.m. 150). A beszédhelyzetnek mindig is nagy szerepe van a nevek elsődleges funkciója, a megnevezés egyszerűsítésében. Ezért általában az egyén egyelemű **szólítóneve** elegendő az azonosításhoz. (Ez lehet vezetéknev, keresztnév, becézőnév, stb.) A név viselőjének jelenléte azonban más-más használati formát szabhat meg. A szólítónév – helyzetéből fakadóan – a családban alakul ki, s onnan terjed a nagyobb közösségre, míg az említőnév pont az utóbbiban születik.

Ha a közösség tagjai elfogadják a családban kialakult szólítónevet, akkor azt változtatlanul használják a névszerkesztésben, ellenkező esetben mindig egy kevésbé kedveskedő hangulatú becézőnevet használnak (pl. *Mari*). Az említőnév tehát stílusban különbözik a szólítónévtől, s ezért rokonságot mutathat a ragadványnevekkel, vagy – ha eredetét nem befolyásolja a szólítónév – maga is az. Az említőnév tehát származhat a szólítónévből, de lehet ragadványnévi eredetű is. A két említőnévtípus között stílári különbségek vannak, sokszor elég mélyek. Bizonyos, hogy a két típuson belül is kimutathatók további fokozatok. ÖRDÖG vizsgálatában azonban a ragadványnevek csak 15,4 %-ban vesznek részt az említőnév képzésében.

Jellegzetes említőnévbázisa van még egy másik, speciális közösségnek – az iskolának. Itt azonban biztos, hogy teljesen más okok alakítják ki e neveket, s használatukban is más arányok fedezhetők fel, mint a falvakéiban.

2. Vizsgálódásom alapját egy kérdőíves gyűjtés adja, melyet Kecskemét három középiskolájában végeztem. Segítségével a következő kérdéseket szeretném megválaszolni.

a. Mennyire egyedi az iskolának mint közösségnek a szerepe az említőnevek kialakulásában, azaz ott is ilyen alacsony-e a ragadványnévi eredet aránya e típuson belül?

b. Milyen stílári fokozatok állapíthatók meg az iskolai tanár–diák kapcsolat során, a tanárok személyére kialakult említőnevek között?

c. Milyen belső okok játszhatnak szerepet a névadásban?

d. Milyen külső okok befolyásolják az említőnevek különbözőségét (iskolatípus, korosztály)?

3. A kérdőíveket egy szakmunkásképző, egy szakközépiskola és egy gimnázium tanulói töltötték ki. Mindegyik iskolában egy elsős és egy végzős osztály kapott 15-15 kérdőívet. Ez elméletileg 90 kérdőívet jelentett. A kérdőív tehát írásbeli, a válaszadás egyéni volt. A lapon a tanulónak fel kellett tüntetni a kort, a nemet, az általa használt említőneveket, valamint hogy kedveli-e azok viselőit, vagy nem. Ha az adott tanárral szemben ilyen kapcsolat nem állt fenn, úgy a kérdésre nem kellett válaszolnia. A név után természetesen a legtöbben leírták az eredetet is.

4. A táblázatok elkészítésekor a használhatóságra törekedtem. A fejlécben található rövidítések feloldása: e.a.: előfordulási arány, ke.: kedvelik, n.ke.: nem kedvelik a tanárt. Az eredmények százalékban értendők. Azokat az említőneveket, amelyek ugyanarra a tanárra vonatkoznak, úgy jelöltem meg, hogy a táblázatok alatt kigyűjtöttem a sorszámaikat. Mivel nem mindenhol kaptam vissza az összes kérdőívet, a kiszámított arányok nem teljes pontosságúak, mégis úgy érzem, hogy jól használhatók.

Szakmunkásképző, 15 év

említőnév	e.a	ke.	n.ke.	eredet
1. Atom Böske	7	-	-	Keresztnévből.
2. Baljós	7	-	7	Mindig rossz jegyeket ad.
3. Banya	7	1	47	Kínézete miatt.

4. Bubi	7	40	-	„Kiálló feneke” miatt.
5. Csata mama	13	33	20	Történelmet tanít.
6. Friderikusz	7	33	20	Hasonlít rá.
7. Gönye genyó	7	40	-	Görbe a háta.
8. Gyárkémény	7	20	13	Sokat dohányzik.
9. Hóhér	7	40		Szigorú tanár.
10. Idegbeteg	7	33	20	Ideges természetű.
11. Idegromcs	7	7	-	Könnyű felidegesíteni.
12. Kapanyányi Mányók	7	40	-	Görbe a háta.
13. Kecske	7	40	-	A szakálla miatt.
14. Papagáj	7	7	-	Öltözködéséből.
15. Piás	13	20	13	Sokat iszik.
16. Pite	7	20	13	Őszül, olyan mint a porcukros pite.
17. Pucsító	7	40	-	„Kiálló feneke” miatt.
18. Ragya Banya	7	20	13	Ragyás az arca.
19. Szadika	7	40	-	Szigorú tanár.
20. Szadista	7	40	-	Szigorú tanár.
21. Szamaritánus	7	33	20	Hasonlít egy színészre, akit így hívtak egy filmjében.
22. Szőke Ciklon	7	1	47	Szőkére festette a haját.
23. Szipirtyó	13	1	47	Szörnyen viselkedik.
24. Teknőc	7	33	20	Testtartása miatt.
25. Tőkés Réce	40	1	47	Vezetéknevéből (Tőkés).
26. Vízipók	20	33	20	Mindig késik az óráról.

Összetartozó nevek:

3-22-23-25; 4-7-9-12-13-17-19-20; 5-6-10-21-24-26; 8-15-16-18; 11-14.

Szaktanulmányok, 17 év

említőnév	e.a.	ke.	n.ke.	eredet
1. Bözse	7	7	-	Keresztnévből.
2. Csipogi	40	63	13	Vékony hangja van.
3. Engel	13	-	-	Vezetékneve.
4. Egér	13	63	13	Külseje miatt.
5. Fasiszta	7	7	13	Nagyon szigorú.
6. Fecó	7	20	-	Keresztnévből.
7. Fehér	7	7	13	Vezetékneve.
8. Förszlédi	13	-	7	Zsarnok természetű.
9. Kolombó	7	63	13	Olyan köpenye van, mint a ~ című filmsorozat hősének.

10. Kolompár	33	-	27	Vezetéknevéből (Konfár).
11. Lackó	7	7	-	Keresztnevéből.
12. Nyávogó	7	63	13	Vékony hangja van.
13. Nyivák	7	7	13	Mindenbe beleszól.
14. Olcsó Jancsi	60	47	-	Folyton üzletel valamivel.
15. Remegő	7	7	-	Remeg a keze.
16. Runcájsz	13	20	-	Szakállas, mint a rajzfilmszereplő.
17. Sakál	7	7	13	Nagyon szigorú.
18. Tahó	7	63	13	Mindig „ő”-vel beszél.
19. Tökés Réce	13	7	-	Vezetéknevéből (Tökés).

Összetartozó nevek:

1-19; 2-4-9-12-18; 3-15; 5-7-13-17; 6-16; 11-14;

Szakközépiskola, 15 év

említőnév	e.a.	ke.	n.ke.	eredet
1. Atombomba	11	33	11	Kémiát tanít.
2. Bendegúz	11	11	-	Folyton így hívja a diákokat.
3. Bád Szpenszer	47	20	-	Nagy termete miatt.
4. Bugyula	11	33	11	Keresztnevéből (Gyula).
5. Csipás	11	-	78	Olyan a szeme, mintha nem mosdana.
6. Csirke	22	-	44	Nagyon vékony és vörös hajú.
7. Decka	22	-	44	Vékony termetű.
8. Einstein bácsi	11	11	-	Nagyon okos.
9. Fütty Imre	11	-	11	Állandóan füttyül és keresztnéve Imre.
10. Gané	70	6	75	Asszonynevéből (Ga...né).
11. Gömbvillám	11	11	-	Alakja miatt.
12. Gyulus	33	33	11	Keresztnevéből.
13. Hádépé / H.D.P.	48	21	10	Nevének első betűi.
14. Izomnagyi	25	25	-	Idős testnevelés tanárnő.
15. Kanna	11	-	11	Keresztnevéből (Anna).
16. Kátya	11	-	11	Orosz szakos.
17. Kormi	22	22	-	Vezetéknevéből (Kormos).
18. Laci Ilcsi	11	11	-	Az egész névtest becézve.
19. Leprás	11	-	78	Mindenkire rászól.
20. Lú	82	61	-	Járása miatt.
21. Matekgombóc	11	11	-	Tantárgya és alakja miatt.
22. Nagy Fehér Főnök	33	33	-	Vezetékneve (Fehér), termete és pozíciója miatt.

23. Nőfaló	20	-	-	Egyénisége miatt.
24. Nuli Jenci	11	-	11	Az egész névtest becézve.
25. Öreg Motoros	11	33	11	Ez a kedvenc mondása és idős is.
26. Pecás	52	53	-	Vezetéknévéből (Halász).
27. Retkes	11	11	-	Vezetéknéve.
28. Runcájsz	20	11	-	Szakállja miatt.
29. Szexlédi	11	67	-	Sok félreértelmezhető mondata van.
30. Szódás	25	-	25	Erős szemüveget visel.
31. Terminátor	33	56	-	Szögletes mozgású, mint a film hőse.
32. Tonna Madonna	20	-	-	Testalkatából adódóan.
33. Törpilla	33	11	11	Kis termetű.
34. Vitamingolyó	11	11	-	Alakjából ered.

Összetartozó nevek:

1-4-12-25; 3-22; 5-10-19; 8-21; 11-34; 26-29.

Szakközépiskola, 18 év

említőnév	e.a.	ke.	n.ke.	eredet
1. Alkoholista	30	-	14	Szeret inni.
2. Batka Manó	44	-	11	Kis termete és frizurája miatt.
3. Buddha	48	6	-	Testalkata miatt.
4. Csirke	80	-	14	Arca miatt.
5. Ditke	22	11	-	Vezetéknéve (Edit) becézett alakjából.
6. Fater	33	16	-	Idős korú.
7. Gané	33	-	33	Asszonynevéből (Ga...né).
8. Hegedűs dan- dárparancsnok	22	-	50	Nagyon szigorú.
9. Hádépé / H.D.P.	24	-	50	Nevének első betűi.
10. Igénytelen	55	-	11	Öltözködéséből ered.
11. Isten	33	33	-	Szereti Nietzschét.
12. Lí Kuper	33	-	-	Lee Cooper márkájú farmert hord.
13. Légy	11	-	11	Kerek feje van és nagy szemüvege.
14. Lú	75	35	-	Járása miatt.
15. Mendi	44	-	44	Hasonlít egy Mandy nevű színésznőre.

16. Nuklein	22	-	22	Tantárgya (kémia) és vezetéknéve miatt.
17. Papa	67	33	-	Korából következik.
18. Pecás	22	22	-	Vezetéknévéből (Halász).
19. Pónilú	11	-	11	Lú utódja lesz.
20. Pöcsi	67	-	67	Mindenbe beleköt, nem szeretik.
21. Szívtipró Imi	11	11	-	Jól néz ki. A név egy korabeli TV-sorozatra (Szívtipró gimi) is utal.
22. Szúnyog	22	11	-	Fejformája miatt.
23. Terminátor	16	-	16	Testalkata miatt hasonlít a ~ film hősére.
24. Törpilla	100	-	48	Nagyon alacsony.

Összetartozó nevek:

1-4-10; 2-7-13; 5-22; 6-17; 8-9; 15-24.

Gimnázium, 15 év

említőnév	e.a.	ke.	n.ke.	eredet
1. Devon	7	7	7	Ilyen feliratú melegítőt visel.
2. Dízel	7	-	-	Asszociáció a vezetéknévre (Ola-jos).
3. Dózia	20	-	13	Vezetéknévéből (Dósai) a DOSIA mosópor hatására.
4. Efbíáj / FBI	7	-	-	Az első két betű a monogram, a másik a pozíciójára utal (igazgató v. intézkedik).
5. Fecó bá'	7	50	7	Keresztnevének becézett alakja.
6. Földes	20	50	7	Vezetéknév.
7. Gekko	7	-	-	Keresztnevéből (Gergely).
8. Hentes	7	-	-	Fehér köpenyt visel és vaskos termetű.
9. Hitler	13	50	7	Hitler-bajusza van.
10. Hobó	55	50	7	Ugyanaz a vezetéknéve, mint a Hobo Blues Band énekeseé.
11. Hónaljcirikáló	7	-	7	Alacsony termetű.
12. Karvaly	7	-	-	Nagy orra van.
13. Kecse	7	7	-	Kecskeszakálla van.
14. Kopi	7	7	55	Kopaszodik.
15. Lupusz	100	80	-	Vezetéknéve latinul.
16. Maci Laci	7	-	-	Keresztnevéből (László) ered.
17. Maki	7	-	7	A hangja miatt.

18. Maja	13	7	-	Csíkos ruhákban jár és kis pocakja van.
19. Miki	7	7	-	Vezetéknévéből (Mikulás).
20. Nikotinbáró	20	7	-	Sokat dohányzik.
21. Nyuszibogár	13	-	13	Kis termete és arca miatt.
22. Patkány	13	-	13	Beszéd közben mozog az orra.
23. Sörhas tanárnő	7	-	-	Erősen molett.
24. Sümi	13	7	7	Vezetéknévéből (Sümeghy) és frizurája okán.
25. Tangopasi	7	50	7	A Tango ital reklámjában szereplő emberre hasonlít.
26. Unti	7	7	55	Vezetéknévéből.
27. Úvé / U.W.	75	7	55	Monogramja.

Összetartozó nevek:

1-24; 2-12; 3-22; 5-6-9-10-25; 14-16-27; 16-20.

Gimnázium, 18 év

említőnév	h.a.	ke.	n.ke.	eredet
1. Áglilí	10	-	10	Az a. <i>ugly</i> 'csúnya' és a rövidített keresztnév összetétele.
2. Béni	10	10	-	Hasonlít a rajzfilmfigurára.
3. Dezső atya	10	-	10	Úgy viselkedik, mintha szerzetes lenne.
4. Dió	80	20	30	Vezetéknévéből.
5. Dodó	10	-	40	Vezetéknévéből.
6. Don Bocskó	10	10	-	A vezetéknév és Don Bosco nevének egyesítése.
7. Elefánt	10	10	-	Külseje miatt.
8. Élő Kövület	20	10	10	Idős tanár.
9. Efbíáj / FBI	40	-	40	Az első két betű a monogram, a másik a pozíciójára utal (igazgató v. intézkedik).
10. Feri	10	-	70	Keresztneve becézve.
11. Feribáld	10	-	70	A Feri bá' tréfás változata.
12. Föfe	20	-	70	A két névelem első két betűjéből.
13. Gejzír	20	10	20	A vezetéknév vicces szinonímája.
14. Gitáros	10	10	10	Gitározni szokott.
15. Godzilla	30	-	20	Testalkata miatt.

16. Gregor	30	10	10	Hasonlít (?) a Kaffka-novella Gregorjára.
17. Gyöngyi	60	50	-	Vezetéknéből.
18. Hobó	60	-	70	Ugyanaz a vezetékeve, mint a Hobo Blues Band énekeseé.
19. Hojó	60	50	-	A két névelem első két betűjéből.
20. Homi	10	10	10	Keresztnevéből (Domonkos).
21. Késmaca	10	-	-	A teljes név összevonva és becézve.
22. Killerné	10	-	-	Asszonynevéből.
23. Kuka	50	50	-	Keveset beszél.
24. Lupusz	80	60	-	Vezetékeve latinul.
25. Medve	10	10	10	Olyan a járása.
26. Ördögűző	10	10	-	Van ilyen végzettsége.
27. Patás	30	10	10	Nagy lába van.
28. Patkány	50	-	40	Beszéd közben mozog az orra.
29. Stroboj	30	20	10	Bőre színe miatt (?).
30. Sunnya	50	-	20	Sunyi jellem.
31. Szabcsi	20	50	-	Vezetéknéből.
32. Sziránó	10	-	10	Nagy orra van.
33. Sztanti	20	20	-	A vezetéknév első betűi és a keresztnév becézve.
34. Tezé Manó	10	10	10	Sokat beszél Taizéről.
35. Tajó	10	-	-	A két névelem első két betűje.
36. Talmi	10	-	-	Vezetéknéből.
37. Tappancs	10	10	-	Olyan a járása, mint a medvéé.
38. Tánó	10	10	-	Hasonlít egy ~ nevű filmszereplőre.
39. Unti	10	-	10	Vezetéknéből.
40. Untermensch	10	-	10	Vezetéknéből és nagyképűsége miatt.
41. Vaddisznó	10	10	20	Így hívja a gyerekeket.
42. Zajcsik	10	-	-	Vezetéknéből.

Összetartozó nevek:

3-32; 5-28; 6-26; 8-27; 10-11-12-18; 13-41; 14-16-25; 20-34; 23-31; 35-36.

6. Következtetések

6.1. A ragadványnevek aránya az említőnevek képzésében:

iskolatípus	elsősők	végzősök
szakmunkásképző	89%	68%
szakközépiskola	78%	94%
gimnázium	80%	78%

Sejtésünk tehát beigazolódott, a ragadványnevek aránya sokkal magasabb az iskolában használt említőnevek között, mint például a faluban.

6.2. Stílusis fokozatok

Stilisztikailag nem voltak meglepőek a kapott adatok. A szakmunkásképzőből a legdurvább név a *Tahó*, de előfordulási aránya azt mutatja, hogy nem számít az ismert nevek közé. Az itt legelterjedtebb nevek (*Csipogi*, *Kolompár*, *Olcso Jancsi*, *Tőkés Réce*) közül csak a *Kolompár* hordoz „negatív tartalmat”.

A szakközépiskolában már más a helyzet. *Durva* név itt is kevés van, de előfordulási arányuk is sokkal magasabb. A *Gané* és a *Leprás* egyaránt ugyanarra a tanárra vonatkoznak, jelenlétüket mutatja, hogy milyen sokan nem kedvelik viselőjüket. Ezzel szemben a *Lú* magas előfordulási arányú, mégis sokan szeretik ezt a tanárt (44-75%). Kedveskedőnek találtam az *Einstein bácsit*, a *Gyulust*, és a *Törpillát* a 15 évesektől, a *Ditkét* a 18 évesektől. Humoros és ötletes nevek: *Hádépé*, *Laci Ilcsi*, *Izomnagyi*, *Pónilú*.

A gimnáziumból is kaptam durva említőneveket, bár ezek inkább kegyetlenek, cinikusak: *Hentes*, *Hitler*, *Hónaljcirikáló*, *Maki*, *Patkány*, *Sörhas* tanárnő a 15 évesektől, *Élő Kövület*, *Godzilla*, *Gregor*, *Killerné*, *Áglili* a 18 évesektől. Viszont itt találok a legötletesebb nevekkel is: *Efbiáj*, *Don Bocskó*, *Dózia*.

6.3. A külső okok

Magas arányt képviselnek az említőnevek kialakulásában a külső okok, közülük is leginkább a testi kinézet, a fizikális adottságok mérvadóak:

iskolatípus	elsősők	végzősök
szakmunkásképző	46%	26%
szakközépiskola	43%	49%
gimnázium	50%	28%

Egyéb külső okok a névadásban: öltözködés, rossz szokások, kor, stb. Látható, hogy olyan tényezők mentén, mint az iskolatípus, korosztály, nem tudjuk felosztani az ide tartozó neveket.

6.4. A belső okok

Az említőnevek kialakulásában olyan okok is szerepet játszanak, mint a viselkedés, az „okosság”, az idegesség, stb. Ezeket sorolom a belső okok közé. Az említőnevek kialakulásában nem olyan magas a szerepük, mint a külső okoké:

iskolatípus	elsősők	végzősök
szakmunkásképző	26%	31%
szakközépiskola	9%	10%
gimnázium	0% (!)	7%

Érdekes, hogy az ilyen okokból eredő említőnevek száma a szakmunkásképzőben a legmagasabb, míg a gimnáziumban szinte elenyésző.

6.5. Egyéb vizsgálati pontok

6.5.1. A kételemű nevek aránya:

iskolatípus	elsősők	végzősök
szakmunkásképző	23%	10%
szakközépiskola	23%	12%
gimnázium	11%	9%

6.5.2. Milyen magas a nagy hasznátságnak örvendő nevek aránya?

iskolatípus	elsősők	végzősök
szakmunkásképző	4%	10%
szakközépiskola	27%	43%
gimnázium	11%	21%

7. Ez a dolgozat távolról sem teljes. De talán megmutatta azt, hogy milyen sok tényező alakítja ezt a furcsa és sokszor mulatságos névadástípust. Ezeken túl bizonyára más összefüggések is felfedezhetők, bár ezeket szemügyre venni, azt hiszem csak jóval nagyobb bázis birtokában tehetnénk meg. Mégis remélem, hogy ez az anyag is hasznos a maga nemében, vagy legalább jó kiindulópont egy későbbi vizsgálathoz.

TÓTH LÁSZLÓ

Sportegyesületeink szocialista nevei

A szocialista névadás általános formái

Az 1948-as szocialista rendszerváltás után új politikai és társadalmi berendezkedés alakult ki, átvéve a szovjet mintát. Ez a hatalmas átalakulás erősen hatott a magyar sportéletre is. A Szovjetunióban az a gyakorlat alakult ki, hogy a jelentős szervezetek és csoportok (hadsereg, rendőrség, vasutasok, bányászok stb.) saját sportegyesülettel rendelkeztek. Ezt a példát tartotta követendőnek az akkori ma-